

RECENZJE

OLEH BEHEN

*AKCJA KATOLICKA I UKRAIŃSKIE ORGANIZACJE KATOLICKIE W MAŁOPOLSCE
WSCHODNIEJ W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM*

TOWARZYSTWO NAUKOWE KUL, LUBLIN 2009, ss. 258

Ukraińskie organizacje katolickie w Małopolsce Wschodniej

Przywołana wyżej książka zasługuje na zauważenie co najmniej z dwóch powodów, których wielkość ma wymiar historyczny. Po pierwsze dlatego, że nawiązuje ona i stanowi kontynuację podejmowanych ostatnio obiektywnych prac poświęconych ukraińskiej historii. Po drugie zaś dlatego, że jej przedmiotem są dokonania Kościoła greckokatolickiego, jakie realizował on w ciągu kilku wieków swojego istnienia. Podkreślając powody, dla których prezentowana książka powinna być zauważona, należy koniecznie wspomnieć – a nawet postawić na pierwszym miejscu – jeszcze jedną rację, która za tym przemawia. Racją tą jest jej strona merytoryczna, czyli treść, jaką ona zawiera. Treść ta jest nie tylko interesująca, ale przede wszystkim nowa w historiografii ukraińskiej. Treść tę postaram się poddać analizie w trakcie obecnych rozważań i uwag. Dla całości okoliczności towarzyszących tej publikacji należy dorzucić słów kilka o jej autorze. Oleh Behen (ur. w 1976 r. we Lwowie) jest absolwentem dwóch uniwersytetów: Ukraińskiego Katolickiego Uniwersytetu we Lwowie i Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, gdzie studiował filozofię, teologię i historię. Jest więc historykiem Kościoła posiadającym dobre przygotowanie do pisania prac z zakresu tejże historii. Co więcej, aktualnie wykłada historię Kościoła powszechnego (XVIII-XX w.) i Kościoła na Ukrainie (XVII-XX w.) na Ukraińskim Katolickim Uniwersytecie we Lwowie.

Na całość pracy składają się: wstęp, cztery rozdziały merytoryczne, zakończenie oraz teksty – nazwijmy je – uzupełniające, które tworzą: wykaz skrótów, bibliografia, spis tabel, aneksy, ilustracje i tzw. schematy, czyli odpowiednie wykresy.

Wstęp zawiera treści standardowe podawane w tego typu pracach historycznych. Przypomniana jest więc ogólna sytuacja polityczna i koś-

cielna na Ukrainie w badanym okresie, objaśnienie tematu i strony merytorycznej pracy oraz wyszczególnienie źródeł wykorzystanych do jej napisania. Jest tam także jeszcze jedna ważna informacja dotycząca danych bibliograficznych i przypisów. Z racji jej znaczenia przytoczę ją w dosłownym ujęciu, które brzmi:

Istotnym elementem niniejszej pracy są także przypisy, które nie tylko wyjaśniają zaznaczone kwestie, ale są nadto źródłem dokładnych danych bibliograficznych wybitnych działaczy tego czasu. Dane bibliograficzne w przypisach zostały zamieszczone w taki sposób, że stanowią swoistą kontynuację myśli zawartej w tekście głównym, co daje czytelnikowi szerszy ogląd epoki, o której mowa [s. 9 – J.F.].

Przedmiotem rozdziału pierwszego jest geneza tytułowej instytucji, czyli Akcji Katolickiej w Europie. Problem ten został przedstawiony w trzech szerszych kontekstach: najpierw na tle katolickich ruchów polityczno-społecznych, następnie w kontekście w ogóle początków tejże instytucji i na końcu na tle powstania Akcji Katolickiej w Polsce. Na kanwie powyższych rozważań autor zauważył, że w okresie międzywojennym Akcja Katolicka, mimo swojego wyraźnego nastawienia religijnego, była jedną z najbardziej masowych i wpływowych organizacji o charakterze religijnym w Europie. Stwierdza też, że powołanie do życia oficjalnych struktur Akcji Katolickiej w Polsce było poprzedzone utworzeniem 1 marca 1920 r. w Poznaniu organizacji pod nazwą Liga Katolicka. Podstawę organizacyjną Ligi stanowiła parafia, a łącznikiem związkowym była diecezja bądź archidiecezja.

Rozdział drugi ma za przedmiot społeczność greckokatolicką w II Rzeczypospolitej. Pod uwagę wzięte zostały dwa obrazy sytuacji owej społeczności, mianowicie: położenie i stan Kościoła greckokatolickiego w Małopolsce Wschodniej oraz obraz organizacji greckokatolickich przed powstaniem Akcji Katolickiej na tle innych ugrupowań. Odnośnie do stanu Kościoła greckokatolickiego autor zauważa, że miał on zróżnicowaną przeszłość. Historię jego wyznaczały następujące daty i fakty: data początkowa to 1596 r. – unia brzeska, następny okres to upadek metropolii kijowskiej w 1795 r. w zaborze rosyjskim i reaktywowanie metropolii halickiej w 1807 r. w zaborze austriackim. Po reaktywacji miało miejsce ważne wydarzenie – władze austriackie zmieniły nazwę „Kościół unicki” na „Kościół greckokatolicki” i zrównały go w prawach z Kościołem rzymskokatolickim. Ten fakt miał doniosłe znaczenie dla Kościoła. Wpłynął na

podniesienie jego autorytetu i to nie tylko w oczach wiernych, ale także wśród całego społeczeństwa imperium austriackiego. Kościół greckokatolicki był jednym z najbardziej istotnych czynników wywierających wpływ na ukraińskie społeczeństwo. Jego episkopat zajmował zdecydowanie wyraźne stanowisko wobec działalności wszystkich ruchów politycznych ciesząc się równocześnie dużym autorytetem wśród elit. Jego hierarchowie otwarcie krytykowali radykalizm, komunizm, bolszewizm, liberalizm i nacjonalizm. Regularnie też przestrzegano wiernych przed polityką sprzeczną z ideałami chrześcijańskimi, przed wrogością na tle narodowym i przed przelewem krwi. W okresie międzywojennym, w czasie przed powstaniem Akcji Katolickiej, powołano w ramach tego Kościoła również liczne organizacje. W pierwszym okresie powstawały przede wszystkim organizacje o charakterze politycznym, pojawiły się one wśród młodzieży i studentów. Z reguły cechowało je nastawienie nacjonalistyczne. Jak pisze autor, nawet w czasie aktywnego rozwoju nurtów społeczno-politycznych w połowie lat trzydziestych Kościół greckokatolicki nie pozostawał na uboczu. Odgrywał doniosłą rolę w życiu ludności ukraińskiej. Przez długi czas był jedynym wyrazicielem poglądów tej ludności. Ruch katolicki zainicjowany przez episkopat pozostawał pod ogromnym wpływem Kościoła. Masowy ukraiński ruch katolicki, któremu dała impuls Akcja Katolicka, stał się integralną częścią powszechnego ruchu katolickiego, zapoczątkowanego z inicjatywy papieża Piusa XI.

Przedmiotem obszernego rozdziału trzeciego jest rozwój ukraińskiej Akcji Katolickiej w II Rzeczypospolitej. Wyróżniono w nim aż sześć grup tematycznych, w których poddano analizie szczegółowe kwestie. W pierwszej z tych grup zatytułowanej: *Działalność Ukraińskiego Związku Katolickiego (UKS)* przyjrano się dokładniej następującym kwestiom szczegółowym: powołaniu tegoż Związku Katolickiego, jego strukturze oraz przejawom jego działalności. W bloku drugim pt. *Działalność Instytutu Generalnego Akcji Katolickiej (GIKA) w archidiecezji lwowskiej* omówiono szczegółowo dwie kwestie: strukturę Instytutu oraz jego aktywność. Przedmiotem bloku trzeciego jest Akademickie Towarzystwo Ukraińskich Studentów Katolików „Odnowa”. Zaprezentowano tutaj trzy aspekty aktywności tego Towarzystwa, mianowicie: jego powstanie, działalność krajową oraz aktywność międzynarodową. Interesująca problematyka zawarta jest w kolejnym, czyli czwartym bloku tematycznym. Jego tytuł brzmi: *Manifestacja narodowo-religijna pod hasłem „Ukraińska Młodzież Chrystusowi” we Lwowie w 1933 roku*. Przyjrano się tutaj trzem

bieżącym kwestiom, a mianowicie: proklamowaniu święta „Ukraińska Młodzież Chrystusowi”, antagonizmom pomiędzy Kościołem greckokatolickim a Organizacją Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) oraz obchodom święta w dniach 6-7 maja 1933 r. W ramach piątego bloku: *Organizacje młodzieżowe afiliowane do Akcji Katolickiej*, omówiono: powstanie Akcji Katolickiej Młodzieży Ukraińskiej (KAUM), jej strukturę i statut, powołanie do życia kobiecej organizacji katolickiej o nazwie Akcja Katolicka Żeńskiej Młodzieży Ukraińskiej (KAUŻM), przejawy działalności organizacji młodzieżowych oraz działalność Asocjacji Katolickiej Młodzieży Ukraińskiej „Orły” (KAUM „Orły”). W ostatniej grupie autor nadal pozostaje przy problemie katolicyzmu, ale ciężar jego przenosi na inną część społeczeństwa i inny obszar. Zaznaczone jest to już w samym tytule, który brzmi: *Działalność Ukraińskiej Katolickiej Partii Narodowej – Ukraińskiej Odnowy Narodowej (UKNP UNO) oraz towarzystwa „Skała” w diecezji stanisławowskiej*. Jak w podobnych przypadkach analizuje kolejno: powstanie i działalność UKNP, następnie przekształcenie Katolickiej Partii Narodowej w Ukraińską Odnowę Narodową, powstanie i działalność Towarzystwa „Skała” i na końcu zagadnienie wspólnego frontu ideologiczno-politycznego UNO i „Skały”.

W podsumowaniu rozdziału nasuwa się jedno stwierdzenie wielce wymowne i pouczające, że zauważonej na początku jego obszerności towarzyszy duże bogactwo wiadomości. Dodajmy, wiadomości wcale nie banalnych, ale naświetlonych z różnych punktów widzenia i wnoszących wiele do znajomości rozwoju i funkcjonowania ukraińskiej Akcji Katolickiej w II Rzeczypospolitej w okresie międzywojennym.

Dopełnienie i zamknięcie tych wiadomości stanowi wyjątkowo krótki rozdział czwarty i zarazem ostatni. Jest on poświęcony walce ukraińskiego ruchu katolickiego z ideologią komunizmu i nacjonalizmu. Walka ta rozpatrywana jest przez podwójny pryzmat: przez przywoływanie stanowiska Kościoła wobec ideologii komunistycznej oraz przez polemikę obozu katolickiego z ruchem powstałego integralnego ukraińskiego nacjonalizmu.

Zaprezentowane rozważania można, moim zdaniem, zamknąć jednym stwierdzeniem, którego nie da się zakwestionować: publikacja będąca przedmiotem analizy jest książką interesującą. Powiedzenie jednakże, że jest to książka interesująca, jest określeniem zbyt słabym, nie oddającym rozmiaru tego terminu. Nie będzie przesadą, jeśli powiem, że jest to praca podwójnie interesująca. Po pierwsze, jest taką ze względu na pod-

jętą w niej problematykę. Zawiera bowiem problematykę bardzo świeżą, która dotychczas nie tylko nie była podejmowana, ale, można powiedzieć, nie była znana ani historiografii polskiej, ani tym bardziej ukraińskiej. I po drugie, z racji na sposób przedstawienia tej problematyki, czyli ze względu na prezentację jej treści. Treść ta jest pokazana w wielu aspektach, czy mówiąc inaczej, bardzo wszechstronnie, co usiłowałem pokazać w trakcie czynionych rozważań. Należy jeszcze przypomnieć, że dołączone są do niej odpowiednie aneksy, ilustracje i schematy, czyli wykresy, które stanowią dodatkowy jej walor. Na skutek tego wszystkiego, praca jest nie tylko interesująca, ale także bardzo wartościowa, tym bardziej, że trudno doszukać się w niej uwag krytycznych, które umniejszałyby jej przesłanie edukacyjne i wartość metodologiczno-merytoryczną.

rec. Jerzy Flaga*

* Prof. dr hab., Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II.

